

A cigány magyar irodalom (ki)alakulásáról

Tényleges ismeretek a cigány magyar irodalmi hagyománnyal kapcsolatban csak a 20. században kerültek felszínre. Meglehet, hogy már a 19. században is született egy-egy folklórgyűjtés vagy publikáció, de ezek nagy része írásos formában nem maradt ránk. Így csak feltételezhetjük a cigány magyar irodalom keletkezési körülményeit.

Szuhay Péter megállapítása szerint (SZUHAY 2000) a cigányság, lemaradva ezzel a parasztnépességtől, hosszú időn keresztül kimaradt a népoktatásból, s csak több évtizeddel később kezdett iskolába járni. Miközben a parasztok a századelőn olvasóköroket, színjátszóköroket alakítottak és működtettek, népszínműveket állítottak színpadra, népies műdalokra és nótákra vigadtak, addig a cigány közösségek tagjai hosszabb epikus szövegekkel, mesékkel, történetekkel, mondákkal, anekdotákkal szórakoztatták egymást, s családra szabott szövegű balladákat énekeltek egymásnak. Ennek következtében a folklóirodalom is tovább élt kulturális közegükben, mint a parasztok környezetében, s így elmondható, hogy a cigány közösségek tagjai továbbra is aktív folklóralkotók.

A kutatók érdeklődését elsősorban a cigány mesék keltették fel. A mese virágzó fennmaradását a cigányság irodalmában annak közösségi funkciója magyarázza. Szuhay Péter szerint (SZUHAY 2000) a mesét talán az 1960–70-es évekig valóban komolyan vették az emberek. Ám az utóbbi évtizedekben a varázs- és novellamesék elbeszélése igencsak kikopott a cigány közösségek kulturális gyakorlatából, s szinte csak a mesegyűjtők megjelenése teremt egy-egy mesemondási alkalmat.

A cigány „magas” irodalom kezdeteit az 1960-as évekre tehetjük, mely a népköltészet, a folklóirodalom nyomán indul el, és sokszor vissza is tér ehhez stílusában vagy nyelvi fordulataiban (SZUHAY 2000). A szerzők kezdetben főként irodalmi folyóiratokban kaptak publikálási lehetőséget. Elsők között került kiadásra a Choli Daróczi József által szerkesztett *Rom Som* folyóirat, melyben először jelentek meg cigány alkotók versei, nyelv-

szeti tanulmányai, népköltészeti alkotásai. Ezt követően igény jelentkezik a cigány kultúrával foglalkozó sajtótermékek megjelenésére, s több olyan közéleti-kulturális lap lát napvilágot, amely rendszeresen közöl irodalmi szövegeket is. Ezek sorában először a *Romano Nyevipe*, az MCKSZ (Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége) kiadványa tűnt fel, melyet hamarosan követett Osztóján Béla főszerkesztésében a *Phralipe* című, hasonló nevű szervezet lapja. 1991-től létezik a Roma Parlament lapja, az *Amaro Drom*, a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság pedig a *Khetano Drom* című lapot adja ki Rostás-Farkas György szerkesztésében. A Lungo Drom szervezet nevével megegyező nevű lapot jelentet meg, a kisebbségi szellemiségű lapként megjelenő *Cigányfűró* című folyóirat pedig Balogh Attila szerkesztésében jött létre (SZUHAY 2000).

Az 1970-es évektől egyre több cigány szerző tűnt fel és kezdett publikálni. Ám Szuhay szerint (SZUHAY 2000) már a kezdetekkor érzékelhetővé vált egy alapvető konfliktus. Ugyanis a Magyarországon élő cigány alkotók többsége nem beszéli a romani nyelvet, ezért műveiket magyarul írják, s az említett folyóiratok is szinte kizárólag magyar nyelvű szövegeket közölnek. A cigány nyelven írók és olvasók így elestek a publikálási, tájékozási lehetőségektől, s ők egy cigány irodalmi nyelv létrehozására törekedtek, hogy műveik minél szélesebb olvasóközönséghez jussanak el. A szembenállás feloldására gyógyírként szolgált a kétnyelvű (romani és magyar nyelvű) kötetek megjelenítése és a magyar nyelvű szövegek romanira, illetve a cigány nyelvű alkotások magyarra való fordítása. Choli Daróczi Petőfit és József Attilát, Rostás-Farkas Adyt és Kosztolányit fordította korábban cigány nyelvre, de mára Nagy Gusztáv lefordította Madách *Az ember tragédiáját*, Choli Daróczi az *Újszövetségből* Máté evangéliumát, Rostás-Farkas Saint-Exupéry *A kis hercegét*, Vesho Farkas Zoltán Arany János Hamlet-fordítását, Ruva Farkas Pál Faludi György börtönverseit, de emellett számos költő versét ültették át ők, illetve Bari Károly romani nyelvre.

Önálló kötettel a cigány magyar alkotók közül elsőnek Bari Károly jelentkezett 1970-ben. A *Holtak arca fölé* című verseskötetének átütő sikerre több cigány író töltözött arra, hogy felvállalja származását, s előálljon saját kéziratával.

A cigány magyar mesehagyomány

Mesegyűjtés, mesekutatás

A folkloristák már az 1880-as években elkezdtek mesegyűjtéssel foglalkozni, ám az igazi fellendülés e téren az 1950-es évekre tehető, amikor is megjelentek azok a technikai eszközök, amelyek megkönnyítették a gyűjtési folyamatot.

Görög Veronika szerint (GÖRÖG 1994) Magyarországon a cigányok közti nyelvhasználat szempontjából a következő csoportokat lehet megkülönböztetni:

- a cigány–magyar kétnyelvűségben élőket,
- az archaikus román–magyar kétnyelvűségben élőket
- és a legnagyobb csoportot, a magyar nyelvű cigányokat.

A megjelent munkák nyelvi szempontból ehhez igazodva osztályozhatók, megjelent:

- kizárólag cigány nyelven előadó mesemondók mesekincse,
- kétnyelvűségben élő (cigányul és magyarul egyaránt mesélő) előadók mesekincse,
- kizárólag archaikus románul mesélők elbeszélései,
- archaikus románul (azaz beás cigányul) és magyarul mesélők mindkét nyelvű mesekincse,
- kizárólag magyarul tudó cigányok magyar nyelvű meséi.

A cigány nyelvű cigány mesék gyűjtői közül Bari Károly (akit költőként és műfordítóként is ismerünk) közölte a legnagyobb mennyiségű anyagot. Az általa végzett gyűjtések időtartama körülbelül huszonöt évre terjed ki. Másik kiemelkedő alakja a cigány mesekincs gyűjtésének és vizsgálatának Vekერი József, aki a szanszkrit nyelvvél való foglalkozás során orientálódott a cigány nyelv felé (GÖRÖG 1994).

A magyar nyelven mesélők (illetve a magyarul is mesélni tudó kétnyelvű cigány mesemondók) eleinte nem képezték a kutatók vizsgálódásainak tárgyát. Görög Veronika mesekutatásokkal foglalkozó tanulmányaiban olvashatjuk, hogy „[l]eggyakrabban a magyar parasztság folklórájának kutatói bukkantak rájuk, amikor a parasztmesélők között végzett munkájuk során találkoztak egy-egy elismert, jó hírű cigány mesemondóval, és a teljesség kedvéért tőlük is vettek fel néhány vagy akár több mesét is” (GÖRÖG 1994). Az 1950-es évektől kezdve több magyar folklórkutató és gyűjtő fordult egyre nagyobb érdeklődéssel a cigány mesemondók felé, hiszen a paraszti életforma változásainak hatására egyre nehezebbé vált a magyar mesemondók felkutatása.

A mesegyűjtés területén végzett kiemelkedő munkájáért meg kell említenünk Erdész Sándor nevét is, neki köszönhető ugyanis a legnagyobb meserepertoár, ami egyetlen mesélőtől származik. Egy néprajzi felmérés során talált rá a Szabolcs–Szatmár megyei Ámi Lajosra, aki egy írni-olvasni nem tudó cigány ember volt, kinek Erdész kétszázhatvan-két előadott meséjét rögzítette, és később publikálta azokat. Ez a három vastag kötetet betöltő mesekincs a világ egyik legjelentősebb egyéni repertoárja.

Az Ámi-kötetek megjelenése után, az 1970-es évektől kezdve egyre nőtt az olyan gyűjtők és gyűjtemények száma, melyek egy-egy cigány mesemondó teljes meseanyagát vizsgálták és tárták fel.

Görög Veronika elmélete szerint, ami a mesék besorolását illeti, a cigányul elmondott és lejegyzett meséknek a cigány folklórhoz való besorolása nem okoz gondot. Ezzel ellentétben a magyar nyelvű cigányok és a két nyelvű cigány mesemondók anyagainak beazonosítása nem ennyire kézenfekvő. Mint mondja: „A magyar folklórkutatás a közelmúltig a Magyarországon élő cigány mesemondók magyar nyelven elmondott meséit magától értődően a magyar mese-korpusz szerves részének tekintette. Ezt az álláspontot nemcsak meg lehet kérdőjelezni, de ma már meghaladottnak lehet tekinteni, minthogy a cigány meseanyag önállósága egyre inkább elismert tényé válik. Ugyanakkor, a két repertoár közötti szoros kapcsolatok és az erős kölcsönhatások kétségtelenül kimutathatók, és ezen összekötő szálaknak jövőjében további vizsgálatok tárgyát kell képezniük” (GÖRÖG 1994).

Hitelesség, eredet

A cigány folklórkutatások eredete, hitelessége ma is vitatott kérdés. Heinz Mode, aki a cigány mesegyűjtés egyik jeles képviselője, s egy négykötetes cigány meseantológia kiadója, úgy véli, hogy a cigányoknak olyan sajátos kultúrájuk van, amely elsősorban a folklórból jelenik meg. Mode nézetei szerint a cigányságnak köszönhető az indiai eredetű mesekincs Európában való elterjedése. Ugyanakkor sajnálatosnak tartja, hogy a cigány mesék vizsgálata eléggé mostohán kezelt területe a nemzetközi folklórkutatásnak, illetve hogy a cigány meseanyag hiányzik a nemzetközi mesekatalógusokból és a világ népeinek folklóráját bemutató reprezentatív gyűjteményekből. Határozottan támadja azokat a nézeteket, amelyek képviselői kétségbe vonják az önálló cigány kultúra és folklór létezését (GÖRÖG 2003).

Ez utóbbi felfogás képviselője viszont Vekerdi József, aki ragaszkodik azon elméletéhez, amely szerint a cigányok a környező népek mesekincsét veszik át, vándorlásuk során magukkal viszik, akár három-négy országon keresztül is, de ezeket a műveket két-három nemzedék alatt elfelejtik, és újakra cserélik fel. Vekerdi úgy véli, hogy a cigányság egyirányúlag kölcsönzi más népektől a műveket, és passzívan befogadja azokat (VEKERDI 1985).

Görög Veronika kétségbe vonja Vekerdi álláspontját, szerinte nehéz elképzelni, hogy egy olyan zárt közösségben, mint a cigányoké, ahol a mesemondás mindennapos dolog, az ismert és kedvelt meseanyag egyszer csak kiesik a tudatukból, és másikkal helyettesítődik (GÖRÖG 2003).

Hagyományozás, mesemondási szokások

A mese egyéni műfaj, de közösségi jellegű, közösségi előadáshoz kötött. A társas összejövetelek, a nagyobb ünnepek, családi események megfelelő lehetőséget nyújtanak a szóbeli hagyományok átadására, a szóbeli alkotások terjesztésére, a különböző változatok kialakítására. Hiszen a közösségben az egyéni emlékezés a közös szerves része, s a hagyományozódás folyamatában a közösség részese az alkotásnak.

A cigány mesélési szokásokban három jól elkülöníthető, eredeti funkciót lehet felismerni (BARI 1990)¹:

1. A fizetségért történő mesélés

Ez a mesélési forma a vándorló cigányok számára lehetőséget adott a pénzkeresésre. A vásárok alkalmával főként tréfás mesékkel szórakoztatták az embereket, a búcsút tartó helyeken pedig leginkább legendameséket mondtak el vallásos hallgatóiknak. A gazdagabb uradalmak is szívesen felfogadták a jól mesélő cigányokat azért, hogy szórakoztassák a különféle egyhangú munkákat végző napszámosaikat. A mesék általában izgalmas, fordulatokban gazdag varázsmesék voltak. A fizetség nemcsak pénz lehetett, hanem étel, ital vagy éppen dohány. A fizetségért történő mesélés alkalmán nagyon fontos volt azért is, mert lehetőséget nyújtott a cigány és más népek kultúrája közötti kapcsolatra is.

2. A hagyományozási, szórakoztatási célból saját közösség előtti mesemondás

A család, a saját közösség előtti mesemondás formája jelentősen eltér a fizetségért történő meséléstől. Itt a cél is eltérő volt, az ősi hagyományok, mitikus gondolatok, közösségi szabályok és az összegyűjtött ismeretek átadására is szolgáltak. A zárt oláh cigányok közösségében a mesélés kezdetekor és befejezésekor is istenhez szóltak, fohászkodtak. Ezekben a kezdő és zárósorokban a szerencse megnevezése szinte mindig elhangzott. Ez azon a régies elgondoláson alapult, hogy a kimondott és megnevezett Szent Isten elűzi a mesék által megidézett gonosz világ ártó alakjait, szerencsét hoz a közösségnek és a hallgatóságnak. Ezekben a közösség előtti mesélési alkalmakon általában varázsmesék és tréfás mesék hangzottak el.

¹ Dolgozatom írásakor a hivatkozásban jelölt tanulmányhoz csak az interneten fellelhető formájában tudtam hozzáférni, s így feldolgozásakor a következő online felületen megjelent szövegre támaszkodtam: BARI Károly 1990. Bevezetés. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/az_erdo_anyja/pages/001_Bevezetes.htm (2014. június 5.).

3. *A halottvirrasztási mesélés*

A cigány mesemondási szokások harmadik típusa a virrasztóbeli mesélés. A virrasztás összefogja a szűkebb s tágabb rokonságot, de a barátok, ismerősök körét is. Az összegyűlték a halott tiszteletére elhalálozásának napjától a temetése napjáig minden éjszaka, napnyugtától napkelteig virrasztanak. A virrasztás legfontosabb eseménye a mesemondás. Nyáron a halottas ház udvarán tüzet raknak, körülülük, télen a lakásban szorul össze a népes virrasztó társaság. Az első éjszakán elmondják a halott jó tulajdonságait, az elhalálozás okát, körülményeit, a rég nem látott rokonok elmesélik egymásnak a távollétük alatt történt eseményeket. A mesemondás éjjél körül kezdődik, ám a következő napokon már mesével indul és fejeződik a virrasztás. A virrasztóknak csak italt szolgálnak fel, éjjél előtt bort, azután pedig pálinkát. Ha mód van rá, külön helyiségben gyülekeznek a nők és a férfiak.

A virrasztás célja a halott őrzése, ez összekapcsolódik a halottól való nagyfokú félelemmel, illetve a halott iránt érzett tisztelettel. Az éjszakai együttlétek legszigorúbb szabálya az alvás tilalma, s az ébrenlét megőrzésének egyik módja a mesemondás. A mesét az kezdi, akit felszólítanak, s miután elmondott egy-két mesét, továbbadhatja a szót. A tradicionális halottvirrasztáson leginkább férfiak meséltek, s főként vidám történetekkel szórakoztatták a virrasztókat. Gyakran a halott vált az elhangzott mesék főszereplőjévé, a vele megtörtént események felidézése is bekerült a mesék közé, mint igaz történet (SZAPU 1984).

Mesetípusok, műfaji megoszlás

Vekerdi József tipológiáját alapul véve (VEKERDI 1985; 6–9) a cigány mesemondók és közönségük számára a *paramicsi*, a tündérmese a legnépszerűbb műfaj, melynek hőse leggyakrabban egy alacsony származású, szegény fiú, aki megöli a sárkányt, és kiszabadítja a királykisasszonyt.

A paramicsi szokásos változatai:

- a király három lányát elrabolják a sárkányok, a szegény legény kiszabadítja őket,
- a vizet elzáró sárkánynak a királylányt viszik eledelül, a legény megöli a sárkányt,
- a királylányt erővel feleségül veszi a sárkány, az asszony kitudja a sárkány rejtett erejének hollétét, a legény elpusztítja.

Ezekben a történetekben gyakori az olyan főszereplő is, akit varázsszerek vagy varázserejű személyek segítenek kalandjai során, s ezáltal tesz szert olyan képességekre, amelyek segítségével képes lesz megállni a helyét azokban a szituációkban is, amelyekben minden más próbálkozó elbukik.

Ez a mesetéma lehetővé teszi a kalandos, fordulatos cselekményt, az egyéb epizódok beiktatását, s könnyen kombinálható más mesetípusokkal.

Maga a sárkány szó magyar eredetű a cigányban, és szerepköre, valamint fejének száma (hét) szintén a magyar mesehagyományt követi. Szintén a magyar mesében betöltött jelentéssel azonos a boszorkány, a táltos ló és a tündér neve és szerepe is. Utóbbi rendeltetése azonban gyakran eltér a magyar mesében betöltöttől, ugyanis a cigány mesék némelyikében jötevő helyett gonosz csábítóként tűnik fel a színen.

A tündérmeséket a humoros mesék követik a népszerűségi listán, ezek cigány elnevezése *törtineto*. Részben ezek a történetek is a magyarból származnak, vagy követik a magyar eredetit. Pl. Terülj, terülj, asztalkám.

Az ördög eszén túljáró cigány elterjedt motívuma sem a cigány szellem eredeti alkotása: magyar meséket követ minden változtatás nélkül, amelyekben a cigányoknak gyakran jut humoros szerep. Jellemző a cigányokra, hogy nem cigány környezetük róluk alkotott képét szívesen veszik át.

A tréfás történetek műfajában pajzán, vaskos humorú epizódokkal is találkozhatunk. A hallgatóság élvezi ezeket a groteszk humorú történeteket, melyeket a nők és a gyerekek jelenlétében is fenntartás nélkül mesélnek. Ezek gyakran valós elemeket is tartalmaznak, legalábbis a mesélő állítja, hogy megtörtént esetet beszél el. Számos gyűjtő ezeket a történeteket tartja a legjellemzőbb cigány mesei műfajnak. Ezekben érvényesül legkevésbé az idegen minták hatása, és ezek a legjobban összefüggő cigány történetek.

Igen népszerűek továbbá az ördöggel vagy a kísértetekkel való találkozásokról szóló történetek. A cigányok mindkettőben erősen hisznek. Leginkább saját történeteiket adták elő.

Az európai népmesekincs kategóriái közül a vallásos történetek és az állatmesék hiányoznak a cigány népmeseanyagból.

A mesék szerkezeti sajátosságai

Elsősorban a legtehetségesebb mesemondók meséiben találkozunk igen különös szerkesztésmóddal. Ezt a sajátos szerkesztésmódot a motívumok szabályoktól mentes, eltérő felhasználási módja eredményezi, teszi különlegessé.

Vekerdí három típusba sorolja a motívumok szerepének megváltozását (VEKERDI 1985; 9):

1. Motívumok áthelyezése eredeti összefüggésükből más mesébe

A cigány mesemondókat nem köti semmilyen szabály, ellentétben a magyar mesemondókkal, akik meghatározott sorrendben teszik egymás

mellé a mese motívumait. Például a sárkánytól megszabadított királyné motívumát a magyar mesében rögtön a királyné feleségül vételének kell követnie, s megengedhetetlen, hogy másik sárkány elrabolja. Ezzel ellentétben a cigány mesében több motívum is beiktatható a kiszabadítás és a nász közé. Ilyen mese például a *Virágbul lett királyfi* (GÖRÖG 1992; 135–143)², melyben a királyfi elnyeri a királyné kezét, ám az esküvőre várni kell, mert a királyfi segítője bajba kerül, s csak az ő kiszabadításával járó újabb kalandok után esküdhetnek egymásnak hűséget a szerelmesek.

2. Motívumok megcsonkulása

Leggyakrabban a mese végén találkozunk csonkulással. Ha a mesélő elfelejtette a mese végét, befejezetlenül hagyja a motívumot, és egy oda nem illő fordulattal zárja a mesét.

3. Hasonló motívumok halmozása

Számos cigány mesében a kalandok nem képeznek összefüggő egységet, hanem összefüggés nélkül sorakoznak egymás után. A cigány mese nem központi mag köré épül (nem koncentrikus), mint az európai, hanem lineáris szerkezetű, azaz felsorakoztat. Ez a szerkesztésmód lehetőséget nyújt arra, hogy hasonló motívumok (többszörös bonyodalmak, többszörös próbatételek) halmozásával nyújtsák a történetet. A cigány mese az érdekességre, a történet kalandosságára összpontosítja a figyelmet, emiatt gyakran háttérbe szorul a meselogika.

Meseerkölcs

Vekerdi József mesevizsgálatai során megállapította, hogy az európai és a cigány népmese között alapvető különbség van a mesék erkölcsi tartalmát illetően. Míg „az európai népmese rendeltetése az erkölcsi világrend igazolása a való világ igazságtalanságaival szemben” (VEKERDI 1985; 13), addig a cigány mesékben ez a funkció háttérbe szorul, és a kalandosság kerül első helyre, amely nincs alávetve erkölcsi kívánalmaknak. Ezzel indokolható az a meghökkentő jelenség, hogy egyes cigány mesékben szokatlan kegyetlenséggel találkozunk a főhős vagy a pozitívnak beállított mellékszereplők részéről. A cigány mesékben előfordulhat, hogy az édesanya levágja fia kezét, mert az megette előle a krumplihéjlevest, mint ahogyan az *A szegény asszony fia* című mesében olvasható (GÖRÖG 1992; 7–18), vagy az apa megöli pajkos gyermekeit, és a kemencébe hajítja őket. Sokan megbotránkoznak azon, hogy a cigány hallgatóság jóízűen nevet

² GÖRÖG Veronika (szerk.): *Szalonnafa*. Varsányi cigány népmesék. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992

ezeken a kegyetlen fordulatokon, de ez nem a hallgatóság erkölcsi érzékének hiányából ered: a mesehallgató cigány közönség nem magát a kegyetlenséget fogadja tetszéssel, hanem a kalandosságot, a radikális megoldásokat, függetlenül ezek erkölcsi tartalmától (VEKERDI 1985).

A cigány mesékben előforduló tragikus végkifejlet hasonlóan értelmezhető, mint a sajátos erkölcsi szemlélet. Az európai népmesében szinte sohasem találkozni negatív végkimenetelű mesével, a cigány történetekben viszont ez megszokott eljárás. Ilyen mese többek között *A köbhögős béka* című (GÖRÖG 1992; 116–123), melyben a békafi egy királylányt vesz feleségül, de a menyasszony nem bírja kivárni az átok leteltét, s ezért férje még az átváltozás előtt meghal.

„A cigány mesék sajátos erkölcsi szemlélete nyilvánul meg a hősök emberi gyengeségeinek felmutatásában is” (VEKERDI 1985; 14). Míg az európai mesék sarkítják a szereplők jellemét, eszményítik, csak pozitív tulajdonságokkal ruházzák fel mesehőseiket, addig a cigány mesék hősei a földön járnak, s időnként gyengék vagy gyávák is lehetnek, elbújhatnak a sárkány elől, megölhetik a segítőiket, vagy elhagyhatják a szerelmüket. Így van ez *A tojásból lett fiú* című mesében is (GÖRÖG 1992; 163–166), ahol a főhős a neki szánt királylányt elhagyja egy tündérért, aki egyébként a király boldogtalanságának okozója, ugyanis tündértársaival napról napra lelegeli a királyi rétek virágait.

A mesék nyelve és stílusa

A környezet nyelvi hatása mindenkor erősen érvényesül a magyar cigányság mesekincsében. Különböző mesegyűjtők elmondása szerint Magyarországon a kétnyelvű mesélők körében kivétel nélküli tapasztalat volt a terepmunka során, hogy magyarul jobban tudtak mesélni, mint cigányul.

Vekerdi észrevételei alapján megállapíthatjuk (VEKERDI 1985), hogy minden cigány nyelvű mesemondó bizonyos állandó fordulatokat mindig magyarul használ cigány nyelvű mesékben is (például *hetedhét országon is túl, szívemnek szép szerelme* stb.).

Néhány egyéb formulát cigányra fordítva használnak pl. *gelasz-mendegelijasz* (mentek, mendegéltek), vagy *induliszárdasz dromeszke* (útnak indult).

Egyes állandósult szófordulatoknak nincs magyar megfelelőjük, ezek a cigányság önálló stílussteremtő képességét bizonyítják, s ezek országonként mások.

A szereplők szavainak idézésére ugyanolyan megoldások szolgálnak, mint a magyarban. Elsősorban az „azt mondja” szerepel, melyet meglehetősen gyakran használnak. A kérdezi, megkérdezte, feleli szavak nem sze-

repelnek idézőkor, mert nem ismeretesek a cigány nyelvben. Helyettük is az „azt mondja” szerepel a mesékben.

Cselekmény-továbbvivő stílusfordulatként leggyakrabban az „akkor” szót használják. Leggyakoribb mondatbevezető szócskák: na, hát.

Az állandó stílusfordulatok közül legerősebben kötött a mese kezdő- és záróformulája. Magyarországon minden cigány nyelvi csoport a magyar *Hol volt, hol nem volt* mesenyitó formula cigány nyelvű megfelelőjét használja. A folytatásban a magyar mesék színesebbek, változatosabbak: pl. *hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, ott ahol a kurta farkú malac túr, az Óperenciás-tengeren túl, az üveghegyen is túl, volt egy százszentendős öreganyám, annak is egy százrácú pendelye, minden ráncában száz bolha* stb. Ezt a változatosságot a cigány mese nem követi, általában a *hetedhét országon is túl* formulát használja. A cigány mese nyelvileg is, stilisztikailag is jóval egyszerűbb megoldásokat alkalmaz. A helyzet vagy környezet részletes leírását, a szereplők lelkiállapotának ismertetését a cigány mese mellőzi, a cselekmény leglényegesebb elemeire szorítkozik a leírás. Ahogy már említettem, a cigány hallgatóságot a kalandosság érdekli, nem a körítés.

Mivel a cigány népmesekincs leírásakor a gyűjtők nem végeztek stilisztikai korrekciót a rendelkezésükre álló meseanyagban, ezért beszélt nyelvi elemek is bőven találhatók az egyes mesékben. Gyakori jelenség, hogy különböző kifejezések belekerülnek a szlengből a mesébe, s emellett sokszor találkozhatunk trágár kifejezésekkel is a mesék olvasásakor.

Pl.: „A király tisztára ki van akadva.” (BARI 1994; 63)³

„Az ördög bassza meg az anyádat.” (BARI 1994; 141)

„No, dörzsölöm a serpenyődet! Baszom a kenyeredet!” (BARI 1994; 131)

„Mondja a király a kocsisnak:

– Szállj le, kocsis, és ereddj, szakítsd le nekem azt a virágot!

Ment, de sehogy se tudta leszakítani.

– Hát nem szakíthatom ezt – mondja – sehogy!

– Híjnye, kurva legyen az anyád! – mondja. – Kurva anyádat! Hát hogy nem tudsz leszakítani egy kis virágot?” (BARI 1994; 77)

Mivel a cigány mesemondó közösségi alkalmakkor mesél leginkább, a figyelem fenntartása érdekében ki-kiszól a hallgatóközönséghez. Ezen kiszólások a lejegyzett mesékben is megtalálhatóak. Pl.: „No, eszem a szívedet...”, „Én is láttam!”, „Én is ott voltam!” stb.

³ BARI Károly: *Az üvegtemplom*. Cigány népmesék. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1994

Ilyen kiszólásoknak tekinthetők a mesebevezető és mesezáró formulák is, melyek némely mese elején és végén találhatóak. Ezekben a mesélő valakinek ajánlja meséjét, elmondja, kitől hallotta az előadásra kerülő mesét, esetenként pedig áldást mond, s bemutatkozik a hallgatóságnak, a gyűjtést végző kutatónak. Ezen szövegek gyakran fonódnak össze a mesekezdő, illetve mesezáró formulákkal. Íme néhány példa Bari Károly *Az üvegtemplom* című mesegyűjteményéből:

„Volt, ami nem volt,
mert ha nem lett volna, nem mondatott volna.
Becsületes emberektől hallottam,
még becsületesebbeknek elmondtam.
Pestről egy jó cigánynak,
mert eljött hozzám, Bigyók Gabihoz, Kolozsvárra,
hogy mondjak neki mesét. Én mondok.”
(BARI 1994; 39)

„Becsületes emberektől hallottam,
még becsületesebbeknek elmondtam.
A jó Istenke segítsen nektek,
hogy még sok évig hallgassátok a meséimet!”
(BARI 1994; 109)

„Legyen nekünk szerencsés ez a szent este!”
(BARI 1994; 167)

„Ez az este, ha nem jött volna,
a mese se lett volna.”
(BARI 1994; 201)

„Olyan lagzit csináltak, hogy még a kutyák is bort ittak. Ettek, ittak, mulattak. Én is ott voltam.”
(BARI 1994; 215)

„Volt, ami nem volt,
mert ha nem lett volna, nem is mondatott volna,
mióta a nagyapa
egy szelet húst vágott
a tőkén
és meghágta nagyanyámat
egy térden a jégen,
mint egy német a díványán.”
(BARI 1994; 265)

„Ez a mese így volt. Majd ha a Szent Isten megsegít minket, akkor holnap este majd megint mondani fogok nektek egyet.

A Szent Isten segítsen meg minket!”

(BARI 1994; 179)

Kiadások

BARI Károly: *Az üvegtemplom*. Cigány népmesék. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1994

GÖRÖG Veronika (szerk.): *Szalonnafa*. Varsányi cigány népmesék. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992

Irodalom

BARI Károly: Bevezetés. In Bari Károly: *Az erdő anyja*. Cigány népmesék és néphagyományok. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990. 5–24. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/az_erdo_anyja/pages/001_Bevezetes.htm (2014. június 5.)

GÖRÖG Veronika: A cigány folklór. In Bódi Zsuzsanna (szerk.): *Cigány néprajzi tanulmányok 2*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1994. 122–147.

GÖRÖG Veronika: A cigány mese és Babos István mesei világa. In Fazekas Zsuzsa (szerk.): *A három muzsikás cigány : babócsai cigány mesék : Babos István meséi*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2003. 27–53.

SZAPU Magda: *Halotti szokások és hiedelmek a kaposszentjakabi oláh cigányoknál*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1984

SZUHAY Péter: A cigány irodalom. In Kemény István (szerk.): *A magyarországi romák*. Press Publica, Budapest, 2000. 37–41.

VEKERDI József: *Cigány nyelvjárási népmesék I*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1985